

ЗАМАН

Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: gazeta.zamankbr.ruКЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Тюбешу

Саулуь сакълауну айнытыуну амаллары сюзюлгендиле

Казбек Кокв КъМР-ни саулуь сакълау министри **Рустам Калибатов** бла бардыргъан ишчи тюбешуно кезиунде республикада баш медицина учрежденияланы айныу халларына къаралгъанды. Ушакъгъа Консультатив-диагностика медицина араны, Республикалы клиника больницаны бла Кардиология диспансерни баш врачларыны къуллуклары толтургъан **Ахмед Асланов, Хасанби Тетов** бла **Герман Докшоков** да къатышхандыла.

КъМР-ни Башчысы ол багъыу учрежденияла республиканы саулуь сакълаунда уллу магъананы тутханларын чертгенди. «Оноучулары борчлары – республикада медицина болушлукъ бийик даражада болуруна себеплик этюдю», – дегенди.

Тюбешуно кезиунде медицина учрежденияланы андан ары айнытыу жаны бла мадарланы планы да

туура этилгенди. Алай бла Республикалы клиника больницада саусузланы алгъан бѐлюм ишлерге, аны жети къатлы межамында бла къан

тамырлагъа багъыучу арасында саусузланы алычу бѐлюмлерин жангыртыргъа белгиленеди. Терк болушлукъ берген стационар бѐлюмно

проекти жарашдырылады эмда консультация ишни игилендируно къайгысы да этиле турады.

Ахыры 2-чи бетдеди.

Парламент

Битимлени къоруулауну низамы тохташдырылады

КъМР-ни Парламентини башчысы Татьяна Егорова законла чыгарыуучу органни президиумуно кезиуно жыйылыуун бардыргъанды. Анда Парламентни пленар жыйылыуун 28 февральда бардырыуну юсюнден оноу этилгенди

тельный актларына тюзетиуле кийириню юсюнден» федерал закончюне киргени бла байламдыды.

«Битимлени къоруулауну юсюнден» республикалы законну проектине да къаралгъанды. Анда республикада битимлени сакълауну низамы тохташдырылгъаны айтылгъанды.

Тынгылы сюзгенден сора законланы проектлери Парламентни пленар жыйылыууна кергюзтюллюкдюле.

Депутатла федерал законланы проектлери, регионлада коллегаларыны законодательный башламчылыкларыны

да тинтгендиле. Ала къырал граждан къуллукъ этиуно, инсанланы саулуьларын сакълауну, власть органланы ишлерин къурауну, спортну айнытыуну соруулары бла байламдыдыла. Дагъыда Жер, Жашау журт, Уруну кодекслеге тюрлениулеге да къаралгъанды.

Парламентарийле тюрлю-тюрлю бѐлюмледе жетишимле болдургъанланы КъМР-ни Парламентини Сыйлы грамотасы бла саугъалауну юсюнден оноу этгендиле.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

«КъМР-де предпринимательлени эркинликлери жаны бла уполномоченныйни юсюнден» республикалы законну 2-чи эм 18-чи статьяларына тюзетиуле сюзюлгендиле. Ол «РФ-де предпринимательлени эркинликлери жаны бла уполномоченныйни юсюнден» федерал законнга эм РФ-ни бир-бир законода-

Себеплик

Эл мюлкню кючлер умутда

«Гитче эмда орта предпринимательство эмда энчи предпринимательство башламчылыклагъа себеплик этиу» миллет проектде белгиленген жумшаны тамаларгъа былтыр 72,5 миллион сом берилгенди: 71,8 миллион федерал бюджет, къалгъанын а республика кеси бѐлгендиле, деп билдиргендиле КъМР-ни Эл мюлк министрствосундан.

Аны 53,4 миллион сому «Агростартап» программаны юсю бла эл мюлкге себепликге юлешингенди. Конкурс айыруула бардырылгъандан сора, аны жыйрма мюлк алгъанды. Дагъыда эл мюлк кооперацияны айнытыу гитче эмда орта предпринимательствону неда аны айнытыуну юсюнден барады. Бу Арагъа да 2,4 миллион сом берилгенди субсидияла халда.

Бизни корр.

Жазыуы-2023

«Заман» – хар таулу юйюрге

Хурметли жамауат!

Сиз бир тюрлю сылтау бла «Заманга» жазылмай къалгъан эсегиз, газетни алып башларгъа онг барды. Февральны 25-чисине дери почтагъа барып, жазылууну жарашдырсагъыз, ана тилибизде чыккъан газетни 1 мартда алып башларыкъсыз. Изданияызгъа интернетде бу адрес бла жазылыргъа боллукъду: <https://podpiska.pochta.ru/press/> Жазылууну тѐрт айгъа багъасы - 534 сом 48 капекди.

Бизни индексбиз – П 5893

Кѐрмюч

Илмуьгъа къошумчулукъ этерик атламла

Онжети жылдан бери Къабарты-Малкъар къырал университетде Шимал Кавказны жаш алимерини башламчылыкъ проектлени кермючюн къурау эмда бардырыу ахшы тѐреге айлангъанды. Энди анга арт кезиуде школчула да къатышып тебирегенлери уа бютюнда кѐллендирген шартды.

3 бет

Юбипей

Бу кюнледе малкъар поэт, белгили журналист, КъМР-ни культурасыны сыйлы къуллукъчусу Моттайланы Мустафаны къызы Светлана юбилейин белгилейди.

Поэзиясы игиликге ийнандырады

9 бет

Саулуук сакълауну айнытыуну амаллары сюзюлгендиде

Ахыры.

Аллы 1-чи бетдеди.

Хасанби Тетов айтханнга кёре, саусузлагъа тюз да келген кезиулеринде тийишли болушлук этилир муратда алыны алыучу бёлюмлени ишлеринде жангы амалла хайырланыллыкдыла. Казбек Коков саусузланы алыучу бёлюмню ктурулушуну проектинде энтта да кьараргъа эмда тюзетиуле кийиргеге буюргъанды. Ол жууукъ заманда ишленип башланьыргъын да эсертгенди.

Консультатив-диагностика медицина арада уа шёндюго заманнга келишген хирургияны андан ары айнытыуну мадарлары этиликдиле, ол

санда жюрекке эмда кьан тамырлагъа операцияланы кьанны айландыруучу аппаратны хайыры бла кёбейтирикдиле эмда игилендирилдикдиле. Анга жаралуу оборудование былтыр федерал ахчагъа алыннганды. Профессор Ахмед Асланов айтханнга кёре, саулуук сакълауну бу бёлюмю айнытыу федерал араланы баш специалистлери бла байламлыкьда бардырыллыкды.

– Быллай болушлукьну кьурау республиканы саулуук сакълауну ишин игилендириге себеплик этмей кьоярык туюлдо, – дегенди белгиле хирург.

Кардиология диспансерге уа энчи эс бурулгъанды. Мында аурууну тюз тохташдыруу, операцияланы жангы амалла бла бардырыу жаны бла мадарла этиле турадыла. Рустам Калибатов белгилегенича, инфарктлары неда инсультлары болгъанланы диспансерледе эсепге алыу эмда багъуу магъаналы ишледен бирди. Учрежденияны баш борчларындан бири саулай республикада кардиология службаны ишине кёз-кьулак болууду, не кьадагъа кеп саусузгъа тынгылы болушлукь этиуду, болгъан онгланы бютюн толу хайырланьуду. Герман Докшоков а уч-

режденияда иш хакъны орта ёлчеми 30 процентге ёсгени билдиргенди, сууукъ тийип ауругъанланы саны кёбейгенде, келген саусузла бир бирлерине тюбеп, бир бирлерин жукь-дурмазча этерге, компьютер томограф эмда экинчи ангиограф тохташдырыгъа, эндоскопия бёлюмю ачаргъа белгиленгени айтханды. Ауур медицина оборудование алыуну болжаллары эмда анга ахча кьайдан табылгыгы да сюзюлгенди. Министр республиканы учрежденияларыны оноучулары ала жууаплы болгъан бёлюмде медицина болушлукь кьалай кьуралгъанына сакъ болур-

гъа кереклисин эсертгенди. Казбек Коков Кардиология диспансерни тийресин тап халгъа келтириу жаны бла мадарланы тизмесин жарашдырыгъа буюргъанды. Мында тапландырыу жумушла быйыл Шогенов атлы орамда тынгылы ремонт баргъан кезиуде башланьыркьдыла. КьМР-ни Башчысы дагъыда багъуу учреждениялары дарманла бла жалчытыу эмда саусузлагъа кьарау не халда табылгыгы да сюзюлгенди. Министр республиканы учрежденияларыны оноучулары ала жууаплы болгъан бёлюмде медицина болушлукь кьалай кьуралгъанына сакъ болур-

**КьМР-ни Башчысына бла
Правительствосуну
пресс-службасы.**

КОЛЛЕГИЯ

Баш борч – адамланы жашау кьолайлыкъларын кётюрюу

КьМР-ни Урунуу эмда социал кьоруулау министрствосунда былтыргъы ишлерини эсеплерин чыгъаргъандыла. Аны бла байламлы коллегиягъа республиканы Правительствосуну Председатели Мусукланы Алий, аны орунбасары Марат Хубиев, власть органланы эмда службаланы келечилери да кьатышхандыла.

Жыйылгъанланы эсепле бла министр Асанланы Алим шагъырейлендиргенди. Биринчиден ол иш хакъланы юсюнден хапарлагъанды. Былтыр аны орта ёлчеми 26680 сом болгъанды. Педагоглары талай категорияларын, медицина, маданият, социал бёлюмде урунганланы онгдуруу жаны бла борчла толтурулгъандыла. Школгъа дери, сора дагъыда кьошакъ билим бергенлеге, гитче медицина ишчилеге уа - угъай. Министр аладан башха бёлюмлени барында да айлыкъ хакъланы ёлчеми неллай бир болгъанын, ала былтыр кьалай тиорленгенлерин, адамланы хакъларын кьайсы организацияда тыяргъа ёч болуучуларын да туура этгенди.

КьМР-де бир айны ичинде жашау этерге жаралуу ахчаны орталыкъ ёлчеми быйыл 15381 сомду. Ишлегенлеге – 16765, пенсиягъа чыкьганлагъа – 13228, сабийлеге уа – 16769 сом.

Былтыр иш излеп, тийишли службагъа 15,5 минг адам баргъанды. Бурунну жыл бла тенгештиргенде, бу кёрюмдю 2,2 кереге азайгъанды. Ишсиз тургъанга санап, эсепге 9,9 минг адамны салгъандыла. Бирлерине мадар этилгенден сора, жылны ахырында ол тизмеде 7,6 минг адам кьалгъан эди. Аны да иги кёрюмдюге санагъанды министр. Саулай айтханда уа, былтыр аллай инсанлагъа 227,2 миллион сом тёленгенди.

Ишсизликни азайтыгъа улуу эс бурулады. Службала былтыр 42 ярмарка бардыргъандыла. Предпритияла эмда организацияла чакъырып, жамауат ишлеге 836 инсан кьатышханды. Окъууларындан эркин заманларын бошуна озурмазча, акъылбалыкъ болмагъан 1,7 минг адамны да болжал халда ишле бла жалчытхандыла. Аладан сора да, талай категория гражданагъа ол халда себеплик этилгенди. Дагъыда жангы

усталыкьгъа юйренирге сойген 74 инсанга аллай онг берилгенди, 773 адамгъа уа предпринимательство бла кюрешип башларгъа болушхандыла.

Ишге орналыргъа болушуну юсюнден айтханда, Асан улу бегирекда сакъатлагъа энчи эс бурулгъанын белгилегенди. Биринчиден статистика: Пенсия фондну билдириуюне кёре, бизни республикада озгъан жыл декабрьни аллында аллай 28,9 минг адам жашай эди. Ол санда 5,9 минги жер-жерледе урунадыла. Иш излеп службагъа жарым мингден аз асламырагъы (583) келгенди, аладан 556 инсанни эсепге салгъандыла, бирлерине психология жаны бла болушлукъ бергендиде, башкаларына уа иш мажаргъандыла. Бююнлюкде 450 чакълъ предпритияда бла организацияда сакъатлагъа деп эки минг жер барды, ол санда 1807 жерде аллай инсанла урунадыла.

Министрни докладында Украинадан, Донецк эм Луганск республикаладан кьачып келгенлеге себеплик этиуюню юсюнден да айтылгъанды. Алагъа деп ишчи жерлерин ярмаркалары бардырыладыла, предпритияла бла организацияла да кеслеринде онгла бла шагъырейлендиредиле. Ишлейме дегенлеге озгъан жылны ахырына 275 жер бар эди.

Социал бёлюм дегенде, пособиаланы, телеулени, субсидияланы

юслеринден да айтмай болмайды. Министрство озгъан жылда 282,2 минг инсанга кеп кьалмай 15,6 миллиард сом кёчюргенди. Кьолайсызлагъа, кьыйын жашау болумлагъа тыюнгенлеге, энчи аскер операцияда жаралы болгъанлагъа эмда анда жоюлгъанланы юйдегилерине да билеклик этилгенди. Дагъыда мобилизациягъа чакъырылгъанлагъа КьМР-ни Правительствосуну резерв фондундан 160 миллион сом тёленгенди.

Асанланы Алим Херсон областьдан келгенлени, элдеде урунган педагоглары, ишлемеген пенсиячыланы, льготалагъа тийишли болгъанланы онгдуруугъа, дагъыда жашау журткоммунал жумушлагъа субсидиялагъа неллай бир ахча кьоратылгъанын билдиргенди. Былтыр 397 адамны «Урунуу ветераны» деген атха тийишли кёргенлерин да туура этгенди. Республикада бююнлюкде Улуу Ата журт урушун 27 ветераны эмда аны кезиуюнде сакъат болгъан инсанла жашайдыла. Улуу Хорламны кюнюнде алагъа да ахча берилгенди. Быллай адамлагъа министрство дайым кёз-кьулак болгъанлай турады.

Кеп (беш эм андан аслам) сабийли юйюрюне онгдуруугъа да эс бурулмай кьалмайды. Тийишли тизмеде 4602 тишируу барды. Ол санда социал болушлукъ излеген 600 юйюрге сертификатла берилгендиде. Энтта да 166

юйюрге уа жашау болумларын игилендирирге деп ахча кёчюрюлгенди. Былтыр 25 ноябрьде Правительствону юйюне чакъырып, 21 тиширууну «Аналыкъ махтау» деген майдал бла саугъалагъандыла. Хар бирине да бир сабий башындан отузушар минг сом да бергендиде. Он сабийи болгъан бир тишируугъа уа кьолуна «Газель NEXT» микроавтобусну ачыкъларын тутдургъандыла.

Сабийлени саулуукландыруу жумушларына да бу министрство кьарайды. Былтыр аны хайырын кеп кьалмай алты минг сабий кёргенди. Аланы кеплери кьыйын жашау болумгъа тыюнген инсанладыла.

Бизни республикада адамлагъа социал жаны бла жумушла берген 21 кьырал учреждение ишлейди. Бирлеринде сакъатлагъа, башкаларында абаданлагъа, бирси кьауумлагъа да кьарайдыла. Алада жер кьытылыкъ жокъду, болушлукъ алыргъа тийишли болгъан ким барса да, амал табылады. Керек болса, специалистле аллай инсанланы жумушларына юйлерине да барып кьарайдыла. Отчёт кезиуде 5,2 минг адамгъа болушхандыла.

Алай бла министрствону иши кепдю, быйыл да андан аз боллукъ туюлдо. Борчла, не замандача, адамланы онгдуруу, не жаны бла да себеплик этиуу бла байламдыдыла, деп бошагъанды докладын Асанланы Алим.

Мусукланы Алий да министрствону былтыргъы ишине иги багъа бергенди. «Адамланы жашау болумларын игилендириу – ол битеу власть системаны баш борчуду. Бизни бюджетни жетмиш проценти социал бёлюм бла байламдыды – ахча ол жумушлагъа жибериледи. Бу жаны бла биз сау кьыралда окъуна алчыланы санындабыз. Алай этер зат энтта да кепдю, шёндюго болум жангы борчла салады бизге, бегирекда иш хакъларгъа эс бурургъа керекди. Кьысхасы: адамланы тарыгъууларына, жарсыуларына улуу келли болмагъызы, жумушларына жикжи бла кьарагъызы, аны болжалгъа салмазгъа кюрешигиз», – дегенди. Марат Хубиев а ол аскер операциягъа кетгенлеге, аланы юйдегилерине сакъ болургъа, болушлукъ излегенлеге кьолдан келгени аямазгъа чакъыргъанды.

УЛБАШЛАНЫ Мурат.

Кёрмюч

Онжети жылдан бери Къабарты-Малкъар къырал университетде Шимал Кавказын жаш алимлерини башламчылыкъ проектлерини кёрмючюн къурау эмда бардырыу ахшы төреге айланганды. Энди анга арт кезиуде школчула да къатышып тебирегенлери уа бютюдн кёллендирген шартды. Аны хурметли къонаклары уа КъМР-ни Парламентини Председатели Татьяна Егорова, жарыкъландырыу эмда илму министрни орунбасары Мокъаланы Ачемез, КБНЦ РАН-ны бизни республикада арасыны таматезы Залимхан Нагоев, «Единая Россия» партияны регион бёлжюню башчысы Руслан Макушев, бирсиле да болгандыла.

Бу жол да кёрмюч, хар заманда болуучусу, КъМКЪУ-ну фойесинде къуралганды. Сегизинчи февральда – Илмуну кюнюнде – бери, кесибизни окъуу юйлерибизни келечиле-

заманда да белгили алимлери бла ёхтөмлөне келгенин эсгерте, бюгюнлюкде да жамаутха оюмлу илму жангычылыкъла, башламчылыкъла да керек болгъанларын белгилегенди.

Илмугъа къошумчулукъ этерик атламла

ринден сора да, Ставрополь крайдан, Чеченден, Ингушети-дан, Ростов областъдан, Къыбыла Осетиядан да келгендиле. Саулай да ол кюн кёрмючде жюзден аслам проект болганды. Аланы уа жюз бла жыйырма адам хазырлаганды.

Эсгерте кетейик, сагъынылгъан тюбешиу Россейде Илмуну кюнюне жораланып, эмда КъМКЪУ-ну, КъМР-ни Жарыкъландырыу эмда илму министрствосуну, Жаш тёлю палатаны бирикген башламчылыкълары бла къуралганды эмда бардырылады. Проектлени юслеринден айтханда уа, ала билим берюуге, саулуукъ сакълауға, къолдан усталыкыға, ырыскы жаны бла окъуулукъыға, төгерекдеги кудуретни айтатландырыуға эмда сакълауға, бирси бёлюмлеге да аталгъанла болгандыла.

Саулай да алим сообществону усталык байрамлары эмда кёрмючюн къууанчлы халда ачылыуу бла Татьяна Борисовна алгъышлаганды. Ол бери сюйюп келгенин черте, жыл сайын да анга къатышханланы, бютюдн окъуучулары саны ёсе баргъанын, эндиге дери къатышмагъан республикаладан да келечиле болгъанларына кзууанганын да айтханды. Къыралыбыз хар

Къонакбай окъуу юйно ректоруну кзуулугъун толтургъан Юрий Альтудов да, алгъышлагъа къошула, бери келгенлеге ыразылыгъын билдиргенди. Бусагъанда илмугъа адамлары кез къарамлары иги да тюрленгенлерин ангылата, жаш адамлары аны бла кюреширге сюйгенлерини саны жыл сайын ёсе баргъанын, аланы бу бёлюмде ишлерлерине атаанала да угъай демегенлерин айтханды. Аны алайлыгы уа къыралны жанындан илмугъа эс бурулгъанын себепинден болганды да. Жаш алимлени статьялары даражалы илму журналлада басмаланганы да аны кёллендиргенин белгилегенди.

Ачемез Магоматович да, жыйылгъанлары алларында сёлесе, жарыкъландырыу эмда илму министр Анзор Езаовну КъМКЪУ-да Илмуну кюнюне аталгъан кёрмючге къатышханлауға алгъышлау сёзюн окъууанды. Анда бюгюнню тюбешиу илмуну кенг жайлыгына, шёндюлюк технологияла, жангычылыкъла бла шагъырейленюуге себеплик этеригини юсюнден айтылганды. Андан сора да, быллай жыйылыула къырал оргарланы, бизнесни, илмуну эмда жамаутны келечилерини

араларында ахшы байламчылыкъланы тохташырларына къошумчулукъ болгъанлары чертилгенди.

Кёрмючге келгенлени КъМКЪУ-ну проректоруну кзуулугъун толтургъан Светлана Хаширова, Залимхан Нагоев, Руслан Макушев, башхала да алгъышлагандыла. «Единая Россияны» келечиси уа алимлени бир къауумун партияны грамоталары бла да саугъалаганды.

Ызы бла экспертледен къуралгъан комиссия, къонакыла, бирсиле да кёрмючдеги проектлеге къарагъандыла. Аланы хазырлагъанла уа презентациялары кезиулеринде башламчылыкълары жамаутны жашаууна не себеби боллугъуну юсюнден да ангылатхандыла.

Огъарыда биз бу жол анга окъуучула да аслам халда къатышханларын эсгертгенбиз. Алайды да, Нальчикни онжетинчи номерли школуну онунчу классда окъуучулары Улбашланы Самира бла Кучукланы Илияс кеслерини «Экологиялы жол» деген проектлерин келтиргендиле. Ала ишлери мектепден узакъ болмай, хайырланылмай, кёзге да тап кёрюнмей тургъан жерни айтатландырыу бла байламлы болганын ангылатхандыла.

Грозныйни къырал нефть-техника университетини студентлери Хава Бибулатова, Селима Хакимова, Шамиль Лударов, Аза Курбанова бу кёрмючге, Нальчикге да биринчи кере келгенлерин айтхандыла. Аны къуралгъанын, къалай бардырылганын да жаратханлары, мындан арысында да анга къатыша турургъа сюериклерин да билдиргендиле.

Ала кеслерини эмоцияны интеллекте приложения жарашдырыу бла байламлы ишлерин экономика илмулары доктору Лейла Могомаеваны башламчылыгында хазырлагандыла эмда, алгъадан белгилесек, «Эм ахшы бизнес башламчылыкъ» деген бёлюмде экинчи жерге тийишли болгандыла.

Ёз оюмузун алып айтсак, дагыда Прималский элини арла школуну окъуучусу Ана-

стасия Демьянованы психика жаны бла айнуулары артрак къалгъан сабийлеге деп жарашдырылгъан оюнларын (ол ючюнчю оруну «Эм ахшы социал проектде» алганды) белгилерчады. Аланы, жаланда саулууклары бла байламлы энчиликлери болгъанлары угъай, садикге энди жюриюп башлагъанчыкъланы юйретирча да хайырланыргъа боллукъду.

Кёрмючю юсюнден кесини оюмун айтырын физика-математика илмулары кандидаты

билдиргенлерине кёре, ала энди Дагъыстанда, Къалмулк Республикада малчылыкъ бла кюрешген миюкле бла байламлы жюриюп тебирегендиле. Ала этген заказланы тамалайдыла. Андан тышында да, малланы кумалылыкъларын иглендиредиле.

Айхай да, кёрмючде проектле барысы да сейирдиле, сёзю. Аланы бир-бирлерини алыкта тапландырыр жерлери да болурла. Алай эсе да, жамаутны жашауун алгъа элтген – ол

Хуболланы Борис Магоматовичден да тилегенбиз. Ол быллай уллу кёрмюч бизни республикада эм белгили университетибизни даражасын иги да бийикге кётюргенин, алимлерибизни айтырча жетишмилери барлыкъларын да билдиргенди. Окъуу юйюбюз Шимал Кавказын быллай вузлары арасында эм ахшыладан биринчиси окъунады, дегенди.

Къойчулукъну бла эчкиликни битеурессей илму-излем институтуну (ВНИИОК) Ставропольдагы филиалыны келечилери уа быллай тюбешиуге төртюнчю кере келгендиле. Ала ууакъ аякылылау эмда тууар маллауға, итлеге, киштиклеге да аш хазырлауу методикасы бла кюрешедиле. Екатерина Карпова (биология илмулары кандидаты) бла Дарья Евлагина (аспирант)

илму эмда жангы тинтиуле, излеуле болгъанларын эсге алсакъ, жаш адамлары аны (илмуну) къайсы бёлюмюнде да кёл салып кюрешгенлери ышандырады.

Белгилегенибизча, тюбешиуну кезиунюнде эксперт комиссия да ишлегенди. Аны эсеплерине тийишлиликде, башха-башха бёлюмледе биринчи даражалы дипломла эмда саугъала Александр Бурминский, Рустам Таов, Асланбек Мизов, Виктор Евлагин, Шамиль Афаунов, Артём Швец алгъандыла. Андан сора да, келечилери кёрмючге къатышхан окъуу юйлени таматарына ыразылыкъ къагъытла, бирси жаш адамлауға да шагъатлыкълар берилгендиле.

ТРАМЛАНЫ Зухура. Суратланы **ХОЛАЛАНЫ** Марзият алганды.

Тарых тюзлук

Саугьалары жууукъларына къайтарылгъандыла

Бу кюнледе «Российская газетада» «Къабарты-Малкъардан бир юйорню себеллиги бла «Сталинградны къоруулагъаны ючюн» майдал берилмей кългъан 107 майдал табылгъанды» деген ат бла статья басмалангъанды. Анда Уллу Ата журт урушну жигитлерини атларын тохташдыруу эм алагъа берилмей кългъан кырал саугьаланы излеу бла кюрешген Ахмед эм аны кызы Диана Ахмедовла бардыргъан жууаплы ишни юслеринден барады сёз.

КЁП МАЙДАЛНЫ ИЕЛЕРИ
ТАБЫЛГЪАНДЫЛА

«Бахсан районну он юйору аппабыз Сталинградны къоруулагъанды деп хурмет бла айталлыкдыла энди. Жууукъ кюнледе алагъа жигит аппаларына берилмей кългъан «Сталинградны къоруулагъаны ючюн» майдалла къайтарыллыкдыла», - деп башланады статья.

Дагъыда Нахушевлени хайырындан «Кишилиги ючюн», «Кавказны къоруулагъаны ючюн», «Уллу Ата журт урушда Германияны хорлагъаны ючюн» майдалла да берилдикдиле бизни мамыр жашауубузну къоруулагъан батыр аскерчилени жууукъларына.

Кертиди, Нахушевлени ишлерини хайырындан кёпле жигит аппаларыны юслеринден хапар билгендиле. Тарых кертиликни тохташдыруу иш а тынч туйюлду. Излеу жумушлары кезиуонде ачыкъланган шартла РФ-ни Президентини Администрациясыны кырал саугъала жаны бла управлениясына бериледи. Анда сюзюлгенден сора документле къабыл кёрюлселе, алагъа къл РФ-ни Президентини салады. Андан ары майдалгъа удостоверение Юг аскер округну штабына, андан а жигитни юйору жашагъан жерде военкоматха ашырыладыла. Ызы саугъагъа удостоверение жигитни юйорюне берилерге керекди.

«Саугъа берилерге кереклилене араларында Мечукаланы Илиясны юй бийчеси барды. Анга 94 жыл толгъанды», - деп билдиргенди федерал газетде статьяда Ахмед Нахушев.

ТАУЛУ ЖИГИТЛЕ

Ахмед Нахушев бла аны кызы Диана 2015 жылдан бери «Сталинградны къоруулагъаны ючюн» майдал берилмей кългъан 107 аскерчини ачыкълагъандыла. Битеу да бирге уа ала 335 кырал саугъаны фронтчулары сабийлерине, туудукъларына берилерин жалчытхандыла.

Ол санда аланы излеу жумушларыны хайырындан гвардий кызыл аскерчи **Отарланы Сарамурзаны жашы Адрахман**

тийишли кёрюлген «Сталинградны къоруулагъаны ючюн» майдал аны саугъалауу юсюн-

ден Указ къабыл кёрюлген кюнден 77 жыл озгъандан сора кызына берилген эди.

Энтта Бызынгъдан бир жигит аскерчи **Чочайланы Махмутха** Къызыл Жулдузну ордени бла

«Ленинградны къоруулагъаны ючюн» майдал берилмей кългъанларын ачыкълап, аланы жууукъларына къайтарыр мурат бла уллу тинтиу иш бардыргъандыла.

Саугъалауу юсюнден Указ чыгарылгъан кюнден 74 жыл озгъандан сора 2018 жылда 13 сентябрьде Бахсан районну администрациясында къууанчлы халда Шауаланы Аминатха бла Чочайланы Магометге аталары Махмут Къаспозович саугъаланган Къызыл Жулдузну Орденини удостоверениены берилген эди. 2019 жылда 8 майда Правительствону юйюнде къралгъан къууанчлы жыйылууда уа Чочайланы Магометге атасы алмай кългъан «Ленинградны къоруулагъаны ючюн» майдалны удостоверениены да къайтарылгъанды.

Геляланы Рамазанны жууукълары, ахулары батыр жашларын къадарыны юсюнден Уллу Ата журт уруш башлангандан 76 жыл озгъандан сора

2017 жылда билгендиле. «Хорламны жулдузлары» порталда бла «Российская газетаны» сайтында Геляланы Бисолтаны жашы Рамазангъа Славы орденини 3-чю даражасы берилмей кългъаныны юсюнден белгили этиледи. 2018 жылда орденинге удостоверение Рамазанны кызы Халиматха

къууанчлы халда берилген эди. Бу иш саугъалауу юсюнден буйрукъ чыкълангандан 73 жыл озгъандан сора этилгенди.

18-чи аскерни 11-чи мараучу корпусуну 316-чы Темрюк дивизиясыны 1077-чи полкуну командири 1943 жылда 1 ноябрьде къл салгъан буйрукъда 2-чи мараучу батальонну 5-чи ротасыны аскерчиси **Геккиланы Исхакъ** (буйрукъда аны тукуму халат жиберилип Рекиев деп жазылыпды) «Кишилиги ючюн» майдал бла саугъаланганды. «1943 жылда 23 сентябрьде Северные Сады (Адыгея Республиканы Майкоп району) эл ючюн къазауатда душман мина салгъан ёзеннге биринчи жетгенди. Кеси 5 саутуну жокъ этгенди, алай бла бёломге алгъа барыргъа жол ачханды».

Алай саугъа иесине жетмей кългъанды. Ара архивинде болгъан документле тинтилгенден сора Геккиланы Исхакъ 1943 жылда 1 ноябрьде «Кишилиги ючюн» майдал, 1944 жыл-

да 5 январьда Славы орденини 3-чю даражасы эмда 1944 жылда 1 майда СССР-ни Баш Советини Президиумуну Указы бла «Кавказны къоруулагъаны ючюн» майдалгъа тийишли кёрюлгени ачыкъланган эди. Алай саугъала иесине берилгенлерини юсюнден шартла табылмагъандыла.

2019 жылда 8 майда КъМР-ни Правительствону юйюнде Колонна залда бардырылгъан къууанчлы жыйылууу кезиуонде юч кырал саугъагъа удостоверениелары Исхакъны жашындан туугъан Ханифагъа берилгендиле.

Сёзсюз, Уллу Ата журт урушну тарыхын, Хорламны келтирген батыр аскерчилени атларын барысын да ачыкъ этиу шёндюю болумда магъаналы ишледен бириди. Быллай жумушла жаш тёлону мамырлыкны багъасын ангыларгъа, аппаларыбызны жигитликлерине хурмет этерге юйретилер.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Юйрету

Магъаналы жолоучулукъ

Уллу Ата журт урушда Сталинградны эркинлиги ючюн къазауатны 80-жыллыгына атап, РФ-ни ФСБ-сыны КъМР-де Чекки управлениясы кадет классланы окуучуларына патриот дерсле къралгъандыла. Аны юсюнден бизге ведомствону пресс-службасындан билдиргендиле.

Чекчиле окуучулары Управлениягъа чакъырып, аны болуму бла шагъарей этгендиле. Кадетле Ата

журтну къоруулаучуларыны эсертмесинде болгъандыла – анда ИС-3 танк салынылды. Дагъыда ала аскер махтаулукъну музейине да баргъандыла. Анда уа Уллу Ата журт урушну тарыхыны юсюнден кёрмюч къралылды. Окуучулагъа совет аскерчилени жигитликлерини, Сталинград ючюн къазауатны тарыхыны юслеринден айтхандыла. Ызы бла уа алагъа «Сталинград» деген документли фильмини

кёрюлтгендиле. Ахырында кадетле бла тарых викторина къралгъанды.

Тюбешиу ведомствону ветеран организацияларыны, Управленины къллукъларыны, «Боевое братство» жамауат организацияны башламчылыкълары бла эмда Тырыуаудда Совет Союзну Жигити В. Кузнецов атлы школну болушлугъу бла къралгъанды.

АБДУЛЛАХЛАНЫ Фатима хазырлагъанды.

Кишиликни дерси

Росгвардияны Къабарты-Малкъарда управлениясыны къллукълары майор Марина Лукожева Нальчикни 19-чу номерли орта школну окуучулары бла кишиликни дерсин ётдюргенди. Бу тюбешиуно «Эльбрус» энци отрядны махтаулу тарыхына атагъандыла.

Школчула отрядны къалай кърал-

келген тёлуге кишиликни, жигитликни, антны, намысны магъаналарын ангылатуу эди. Андан сора да, Ата журт урушда жан берген кызыл аскерчилеге ыспас этиуно бир заманда да унутургъа жарамагъаныны юсюнден да сёлешгенби, – дегенди Марина Лукожева.

Школну башчылары эм сабийле

гъанын, анда къллукълары этген жигитле кслерини жашауларын аямай, адамлагъа болушханларын билгендиле. Ызы бла уа аны юсюнден видеороликке да къралгъандыла.

– Тюбешиуно баш борчу – ёсюн

да офицерге сейир хапарлары ючюн ыразылыкъларын билдиргендиле эм быллай тюбешиулени терк-терк бардырыларын тилегендиле.

ХОЛАМХАНЛАНЫ Алима.

Юбилей

Бу кундеде малкяр поэт, белгили журналист, КъМР-ни культурасыны сыйлы къуллукчусу Моттайланы Мустафаны къызы Светлана юбилейин белгилейди. Ол 1938 жылда Огъары Малкярда туугъанды. Школну Къыргызстанда Фрунзеде бошагъанды. Ата журтха къайтханлай, 1957 жылда Къабарты-Малкяр къырал университетни филология факультетине кирип, аны бошагъанды. Урунуу жолун Огъары Малкярда устаз болуп башлагъанды. Анда завуч, Совет районну билим беруу бөлүмюнде инспектор болуп да тургъанды. Черек эм Чегем районлада ишчи жаш тѐлюню школларына таматалыкъ этгенди.

1964 жылда Светлана республикалы телевидениягъа кѐчюп, анда тюрлю-тюрлю жыллада сабий эм жаш тѐлю беруулени редактору, художестволу программаланы баш редактору болуп ишлегенди. 1975 жылда уа республикалы «Эльбрус» атлы издательствогъа кѐчюп, солугъа кетгинчи анда малкяр тилде китапла чыгаргъан бѐлюмню редактору, ызы бла уа таматасы болуп тургъанды. Бусагъатлада «Кабардино-Балкарская правда» газетде урунады.

Моттайланы Светлана жазып эрттеден башлагъанды, орус, малкяр тилдеде. Анга биринчи илхам берген анасы Бегийланы Шарифа болгъанды – Малкярны биринчи парашютист къызы, Ворошиловский стрелок, кеси заманында Огъары Жемталада эл советни председатели, школ директор.

Биринчи назмусу басмаланганыны къууанчын анга Москвада сабий журнал бергенди. Ызы бла ол назмула битеусоюз радио бла да айтылгъадыла. Поэти биринчи китабы «Хар кюнде» деген ат бла басмадан 1980 жылда чыккъанды. Анда окъучугъа авторну кѐп сырн туура этген назмула бардыла. Аланы асламысы лирика жанрда жазылгъандыла. К-тап эки бѐлюмден кѳуралады: «Жашаугъа алдана», «Жюрек тансыгъым». Биринчиге философия магъаналы назмула киределе, экинчиге уа – лирика жигитни жюрек сезимлери.

Андан бери аны «Тамга», «Толгъан ай», «Сад камней», «Шартла», «Езденилик», «Избранное» деген эм башха назму китаплары чыккъандыла. 2022 жылда уа, поэти юбилейине аталып, сайламаларыны эки тому басмаланганды.

Светлананы «Вершины памяти и чувств» деген китабына очерк, статьяла, эсгериле киргенди. «Хар адам жолучуду» деген а халпарла китабыды. «Под сенью муз» анга журналист жолунда тюбеген, керти жашаудан алынган белгили адамланы къадарларын ачыклайды.

Поэзиясы игиликке ийнандырады

Болсада Светлана назму жазгъаны бла артыкъ белгиледи. Ол тюрлю чыгармачылыкка кесини ич дуниясын да бегирек ачады. Бизни миллет тарыхыбызда аны теншилери жырыны жыр этген, журтну, миллет маданиятны, санатны да жангыдан тирилтген, малкяр халкъны кѐп умутун толтургъан, атын бийик элтген, от жагъаланы жангыртхан тѐлю болуп келеди. Ол себепден терендиде, магъаналыдыла лирика жигитни жюрек сѳзлери.

Анга не да багъалыды туугъан жеринде: бата баргъан кюнню боюу къызылсуу этген ашхам, кѐкден тазалыкъны белгисича тюшген жомакъ жабалакъ, тау башларында бийик кѐкде жылтырагъан жулдуз керуанла, макъамында зурну кънат учуп баргъан таулу кубузуну миллет макъамы – поэти бийик симфониясы, сары чѳплеу топанчыкъны суратын ишлеген жашчыкъ, къызаргъан нанчыкъланы башлары бла учуп баргъан гѳбелек, бешик жыр бла аны жырламызлык тиширүү... Сора «жилямукъ да, къан да жуугъан», «от жагдаган, къаргыш ургъан», «хуналагъа тап тюшоучю»... ташла. Кѐп затны ушатханды халкъ

ташха: иги затны, керти затны, бѳкем затны, адам сезиминден башлап, къая тѳзюмюне дери. Чыдамлыгы ташча, тѳзюмлюгю ташча болмаса, чыдаалырма эди адам, кѐп азап жолланы келалырма эди, тамбасы иги болуруна ийнанып, аriu болуруна, жарыкъ болуруна термиле? Ачысы, татлысы да барды поэти къурагъан дунияны.

Дуниядан ауушсам, дунияда къаллыгым –
Жерими сыйына жандыргъан чырагъым, – деп, назмучу ол оюм бла атлайды жашауда.

Светлананы «Толгъан ай» деген назму китабына «Ананы тюзлюгю» деген инсан поэмазы киргенди. Сѳзсюз, ол поэти уллу жетишимиди. Поэма, биринчиден, аны жашларына Шауаланы Ибрагимге бла Элдаргъа, ызы бла уа битеу да жаш адамлагъа, аланы аналарына аталады. Бу чыгарма – ана къыйгысыны поэмазы – ана тилеклени къатлайды. Сени, мени, тишируланы барыбызны да тилеклирибизни.

Къыйындыла, жукусуздула не заманда да аскерге кетген жашларын сакълагъан аналары кечелери, кюнлери. Алай а поэман лирика жигити – ана – биледи журтларын къоруулар-

гъа жаланда чынты эр кишиле айтдырмай чыккъанларын. Ма ол себепден жапсармайды, тири бол дейди жашына:

Къаты бол, сен хомух
болма тенгледен,
Жигитликти жигитни сыйлы этген...

Таулу анала не заманда да алайдыла. Аланы тюзлюклери, ала не заманда, къайда жашасала да, бирди – Ата журтну къоруулачуланы ѳсдюредиле ала. Бюгюн ол затланы кертиликлерин кѳргюзтгенди жашау.

Моттайланы Светланаы поэзиясында жашауну жашау этген бийикле – игилик, халаллык, таза ниет, билеклик – бары да таулу миллет тѳредиле. Ол затланы къаты тутсакъ, бир кюнде башыбыз эмиш болмаз деп, ол оюмну айтадыла назмулары.

Поэти сезим лирикасы («Кечир мени, тутмай дерт», «Айырылыу соймекликке кючдо», «Сени ийнакылыгынгы голлери», «Жюрек сезимге махтау», «Аriu тюшюмде келген эдинг» эм башха назмула) тиширууну жюрегинде бола тургъан тюбешуу къууанчланы, айырылыу жарсыуаны да тасхаларын ачады. Алай болады бирде: тюнюнде болмазлыкны тюшонгюде кересе, аны бир назмусуну жигитича, сора сейир этесе табийгъатны ырахатлыгына, жулдузланы да кѳкде кѳплюклерине. Бараса, сыйгенин берген акъ голлени кесинге къысып, киресе аны бла бирге макъамлы дуниягъа эшик ачхан мекямгъа. Анда уа хур къызла жыр айтадыла, сора соймеклик «дыгъыллы нюр» алады...

Моттайланы Светлана «Шартла» деген китабын анасына атагъанды. Бу къыйымдыкъны ол:

Сен – хаух иш – хаух
назмучулукъ.
Болсанг да хаух – къыйын
къуллукъ,
Тизгин да, сѳз да

шашхынла,
Жюген юзген бир айгырла,
– деп башлайды. Аны барлык жоллары,

кѳрлюк, бизге кѳргюзтюрюк жерлери да, жашил талалай, – жумушакъ, сюзолтени тохтамагъан, булутла башында чапхан кенгликти. «Табийгъатны поэмазы» ол кенгликтен жаратылады. Бу китапда, башха китапларындан да айырмалы, авторну ана сезими теренди, ачыкъды, тазады, жолгъа къарап тургъан аналары жапсара, алагъа кѳл эте, поэзияны алагъа къуллукъ этдиреди.

Назмучуну чыгармалары окъуу китаплагъа, Бештауда чыккъан «Поэзия народов Северного Кавказа», Нальчикде «Балкарская поэзия», Элистада «Поэты Балкарии», Анкарада «Балкарская поэзия» деген эм башха антологиялагъа киргенди, кѳп тилге кѳчюрюлгенди. Поэт кеси да ана тилинде кѳплени сѳлешдиргенди. Ол А. Пушкинни, М. Лермонтовну, Б. Ахмадулины, О. Сулейменовну, И. Такубокуну, къабартылы поэте Б. Пачевни, А. Шогенцукуну, Б. Кагермазовну, А. Налоевни, Л. Губожокуну, башхаланы да кѳчюрюнди малкяр тилге.

Моттайланы Светлана «За служение книжному делу» деген кюмош майдал бла, «300 лет Российской прессы», «За верность профессиональному сообществу» деген сыйлы белгиле бла да саугъаланганды. Аны аты «Россейни битеу журналистлери» деген китапха киргенди, дагъыда ол «Факел памяти» деген битеуроссей конкурса хорлагъанды.

Поэт къалам эгечи Зумакулланы Танзильгъа жорлагъан назмусунда былай айтады:

Сизни кибики, болгъанма
жолучу.
Жюрегимде къалгъанды
часы тамгъа.
Манга жетген насип
юлошюмю,
Жашырмай, узатдым
адамлагъа...

Ол алайды. Назмучуну жюреги жулдузгъа ушайды. Ол аriu, жарыкъ жана эсе, кимге да барды андан хайыр: жуу-укъдагъыла, узакъдагъыла жылынырла, жол излегенле да – ажашанла – жол табарла, насыпсызла ала къагарыкъ насып эшиги аланы сакълап тургъанын ангыларла, сора игиликке ийнаныу жаратылыр.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Жокулау

Окъууларына бла чыныгъыуларына къайгъыра

Республиканы жаш тѐлюню ишлери жаны бла министри Азамат Люев аны орунбасары Ахметланы Артур, КъМР-де Парламентинде жаш тѐлю палатагъа кирген Забакъланы Азамат да алгъаракълада иш бла Кенделенге баргъандыла. Анда ала элни жаш тѐлюсюню къаууму бла тюбешгенди, маданият, билим беруу, спорт объектилени да кѳргенди. Жаш тѐлю бла элде бардырыгъа боллукъ проектлени эмда башха ишлени да сюзгенди.

Алай бла, жаз башында Маданият юиде шуѳлукъну эмда бир бирни ангылаулуку «Къонакъбайлык» деген республикалы фестивалын эмда айныу оюнланы, жайда бла кюз артында уа республиканы элдеринде жашагъан жашланы бла къызыланы араларында спортну миллет тюрлюлеринден эришюле бардырыгъа келишгенди. Аны

бла бирге проектеге мектепчилени да къошуп, ѳсюп келген тѐлюню ишлеп баш тутта билерге юйретууню да къолгъа алыргъа дегенди.

Эллиле уа къонакъладан алада грантха проекте хазырларгъа юйретик школ къуаргъа болушурларын тилеген эдиле. Ол тюбешюден сора тѳрт-беш кюн да озмай, Кенделенге проект школну къуурун ючюн деп юйретуочюле-экспертле баргъандыла. Анга къатышыргъа дагъыда Жанхотек, Лашкута, Заюково, Атажукино эмда Исламей элледен жаш адамланы чакъыргъандыла.

Кенделенде физкультурагъа бла спортха аслам эс бурулгъанын да билебиз. Боксдан, эркин тутушудан, волейболдан секцияла ишлейди. Мектепде да сыйлени тарых-патриот ниетледе юйретуиге уллу магъана бе-

риледи. Юлгюге мектепледен биринде къуаргъан «Жигитлени къабыргъасы» деген кѳрмючю келтирирге боллукъду. Элде дагъыда эс бурурча бир зат барды. Бир-бирле аны артыкъ магъаналыгъа санамазгъа да болурла, алай аны къыйматы уллуду. Школчула дерследе телефонларын хайырланмадыла. Ол а аланы эслерин дерсен бир жанына бурмазгъа, кѳзлерине да заран салмазгъа себеплик этеди. Аллай сынау 4-чю

номерли мектепде бардырылады. Аны ючюн деп, хар классда энци орунчукла бардыла, школчула алагъа телефонларын кеслери саладыла.

Ол амал ата-анала бла келишип кийирилгенди. Аны себепли быллай юлгюню башха окъуу юиледе да кенг жаргъа кереклини Кенделени жокулагъан къонакъла бирча чертгенди.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Эришиш

Ана тил – миллетибизни кюзгюсю

1999 жылда ЮНЕСКО-ну – Бирлешкен миллелтени биригулерини билим бериу, илму, маданият жаны бла энчи учуредениясыны - Генерал конференциясыны 30-чу сессиясында жыл сайын 21 Февральда Ана тиллени халкыла аралы кюнлерин белгилерге деген келишим этилгенди. Аны мураты дуняда жашаган халкылары тил эм маданият хазналарын сакълауду. 2000 жылдан башлап ол кюн белгиленип келеди, алай бла миллет сабийлени, таматаланы да сойген байрамларына саналады. Бизге, къарачай-малкъар тилде селешгенлеге да, бу кюнню энчи маъанасы барды – бизни ана тилибиз кзуруй тургъан тилледенди деп, статистика алай айтады, дейдиле алимле.

Ана тилни халкыла аралы байрамына республиканы школлары алдан хазырланып башлайдыла. Бу кюнде Мечиланы Кязим атлы маданият фондда «Ана тилим – дуния тилим» деген аты бла эришиш барганды. Маданият фондха ол кюн шахар школлары ариу кийинген, бир-бирлери миллет кийимледе, сабийлери, устазла, ата-анала, журналистле, артистле келгендиле. Фондну ишчилери, ол кюнне атап, къабарысаланы тюрк тили миллетлени байракълары бла жасагандыла. Конкурс Созайланы Ахматны «Ана тилим» деген назмусу бла башланганды. Ол селзеге этилген жырны 2-чи номерли лицейини окуучусу Гемулары Милана жырлаганды.

Ызы бла ана тилни шартлары саналганды: къарачай-малкъар тил тюрк тиллени къыпчакъ къауумуна киргенин, биз Орта Азиягъа барсакъ, Шимал Кав-

казда, Россейни кеп республикаларында да бизни тилибизге жуукъ селешген тюрк миллетлени ангылагъаныбызны белгилегендиле. Ол тилде халкыбызны эс къуралыу, сынауу, акъылы, адет-тереси, тарыхы, тин байлыгы да сакъланганларын чертгендиле.

КъМР-ни сыйлы артисткасы Мамайлары Фатима, Созайланы Нату, Нальчикни 2-чи номерли лицейини окуучулары жаш жырчыла Атабийланы Алибек, Каркаланы Алиа, Башийланы Илина, ингирни бардыргъан Элбрус районну Маданият юйюню къуллукъчусу Ездэнланы Танзила да болгандыла.

Созайланы Нату ары келгенлени эки жыр бла къуандырганды. Аладан бири – «Малкъарымда той», экинчисин а ол тюрк тилде жырлаганды. Ызы бла бусагъатда Тюркде бола тургъан къыйынлыкны – жер тепгени бла бай-

ламлы кеп елген, жаралы да болганын сагъынып, келю толуп, дуняда алай сынаула аз, къууанчла уа кеп болсунла деп, ары келгенлеге саулыкъ бла ариу жашау тежегенди.

Назму айтып, Нальчикни 2-чи номерли лицейини окуучулары Елмезланы Руслан бла Каркаланы Алиа, 23-чу номерли школундан эгешчикле Болатланы Альфия бла Камила, 9-чу номерли школундан Дадуланы Алиа эм башхала къууандыргандыла. Ала Мечиланы Кязимни, Зумакуланы Танзиляны, Къулийланы Къайсынны, Отарланы Керимни, Созайланы Ахматны, Мусукаланы Сакинатын назмуларын окъугандыла. Тепсегенле да болгандыла ол къууанчлы ингирде: 6-чы номерли школну окуучусу Аттоланы Аида бла 2-чи номерли лицейини окуучусу Пелюкаланы Малика.

Къулийланы Къайсын атлы Малкъар къырал драма театры артистлери Мамайлары Фатима, Жаппулары Марат эмда Гогуйланы Арафат Мамеланы Ибрагимни пьесасына кере салынган «Шамай къала» онуну юзююн кергюзтгендиле. Алагъа эришиуге къатышхан сабийле, таматала да жарыкъ тюбегендиле.

Эришиуно ахырында уа Мечиланы Кязим атлы маданият фондну атындан хорлагъанла махтау къагъытла, дипломла, саугъала алгандыла. Аланы бериге сахнагъа Кязимни туудугъу Мечиланы Таука, назмучу Мусукаланы Сакинат, Къабарты-Малкъарда журналист союзну таматасыны къуллугъун толтургъан Шауланы Разият эмда фондну председатели Аппайланы Лариса чыкыгандыла. Таматаланы хар бири сабийле ана тилни аманат этгендиле. Ала, аны иги билерге нек керек болганын ангылата, аны терен маъанасына, хайырына юлгюле келтиргендиле.

Керти айтадыла, миллетни жаны аны тилиндеди. Ол сездиреди бизге игиликни бла ачыуу, насыпны бла насыпсызлыкны, шухлукъну бла душманлыкны, соймекликни бла коймекликни юслеринден. Хар бир халкыны да тили аны тарыхыны ачыкъ кюзгюсюду, аны ачхычыды, келлик

Болатланы Альфия бла Камиланы.

Елмезланы Руслан.

Каркаланы Алиа.

Башийланы Илина.

Журтубуз

Тагъылгъан кепюр

Бусагъатда кеп адам биле болмаз Быллымны бла Бедикни арасында Бахсан сууда алгын заманадан бери тагъылгъан кепюр болганын. Бу тийреден башлап Бахсан бла Балькъ суула бирге къошулгъан жерге дери мынга ушагъан башхасы болмаганды. Бахсан сууу баш жанларында томуроуланы кенделен салып, сууну юсю бла алай ётюр тургандыла. Алай черек къутургъан заманда аланы алып кетгенди. Томуроуладан ишленген кепюр Байдаланы элде да бар эди.

Бахсан сууну жаны бла бара туруп, бир тюрсюню бетон кепюрлерге тюбейсе. Аладан да эригип, келекелсенг, тюз жолну айланчындан бироз эншиге тюшгенлей, кесинг да билмей, башхалагъа ушамагъан тагъылгъан кепюрге жолугъаса. Аны эки жанында темир жипле тутадыла. Кепюр кеси сейир болгандан сора да, Бахсан ауузын бек тар жеринде ишленипди. Тегерегин къаяла бла къалын агъач къуршалап тургъанча кёрюнеди. Ол табигъатны юзюню болуп, анга аламант къошулуп къалганды. Узакъдан бошала билмеген жолда арып-талып былайда тохтайса. Тегерекке къарап: "Бу ариу, таза, сейирлик эм къууатлы тийрени бююннег дери нек эслемей тургъанма", – дейсе кесинг- кесинге.

Керти окуна адам, нени да унутуп, эркинликке ычхынып солурча жерди. Черекден келген салкъын аяз эм таухау тирилик береди. Тынчыкъ, ырахатлык, тамашалыкъ битеу былайгъа жыйылгъанчады. Бахсан сууну тохтамай, бирча таушулу шорхулдагъаны, чегетни ариу шуулдагъаны сени иги сагъышлагъа, къууанч муратлагъа буряди. Алагъа къошулуп кепюр

желде, бешик кибик ары-бери чайкъала, санга салам береди. Аны кенлиги экеулен эркин сыйынып барырады. Уллу кепюрден бла мындан баргъан суугъа къарагъан башха тюрлюдю. Ортасында сюелсенг, кесинги тенгизде жюзюп баргъан сунаса. Неда юсю бла ёте туруп, кемедеча, эки жанына атады.

Биз, сабийле, элден бери кеп кере жаяулай келип, сууну онг жанына ётюр, шхелди, чертлеуюк эм марокола жыйып айланганбыз. Узакъгъа барып, арып-талып, уллу иш тындырып келген сууучу эдик. Кертисин айтханда, бу тийре, бизни бек сойген жерлерибизден бири болганды.

Къыркъынчы жылланы ахырында Тырнаууз шахаргъа, бютонда бег а ишлей тургъан вольфрам-молибден комбинатха, кеп уютлу ток ыз ётюрюп башлагандыла. Ол кёбюсюнде Бахсан сууну сол жаны бла ётеди. Тау жерлеге жетгенлей а, черекни онг жанына кёчюрюлгенди.

Токчула ремонт чыпынланы жарашдыргъан заманларында жолларын эм заманларын да кеп къоратмаз ючюн салгандыла бу кепюрню. Битеу ишле бошалгандан сора да, кепюр жыйырма жылдан артыккыны кеплеге жарал турганды. Аны элчиле, чабакчыла, уччула, туристле эм башхала хайырланып тургандыла.

Кепюр бу тийрени белгиси болганды. Бахсан суу тохтамай баргъаныча, кепюр да тургъаныча турганды. Алай заманы аллында бары да къарысуздула. Кепюрню жаны бла ётгенле, амалсыздан, кез алларында аны аз-аз чачылгъанына, бузулгъанына шагъат болгандыла.

Озгар жайда Бахсан суу къутургъан заманда, тереклени келтирип кепюрге кенделен тирегенди. Ызы бла алайгъа ташла, агъачла эм башха затла да жыйылгандыла. Аны хатасындан кепюрню къангалары кетип, кзуру темир жиплери къалгандыла. Талай заман ётгенден сора уа, сол жанында темир-бетон таянчакъны агъым жуууп кетгенди. Сууну онг жанында таянчакъ агъачдан ишленгенликке, бийикде болганы ючюн жеринде сюеледи.

Жарсыула, бусагъатда кепюрден, сёзсюз шагъат кибик, сууну онг жанында агъач таянчакъ къалганды. Кепюр жерине орнатылса, биягъы хар кимни да къууандыргъанлай турлукъду. Хар заманда да, бу тийрени жаны бла ётгенде, кез аллынга кепюрню сураты келеди, аны бла бирге уа озган зауукълу заманла да.

БЕККИЛАНЫ Омар.

Окьюучубуну чыгармачылыгы

Көргени, эшитгени — тизгинлеринде

Къарачайлы къарындашыбыз Тебуланы Дауут хурметли абаданларыбыздан бириди. Көп жылдан бери Нальчикде жашайды. Бийик-тау геофизика институтда ишлеп турганды. «Заман» газетибизни дайым окьюучусу. Көргенлерини, эшиткенлерини юслеринден жазып, биз аны ол тизгинлерин басмалай турганбыз. Бу жол да къауум чыгармасы бла сизни шагъырей этейик.

Таулу къызгъа

Гелеу көрсенг, жер сорма,
Ол битими белгисиди,
Келбет көрсенг, эл сорма,
Ол миллетни игисиди.

Адам келсе къатынга,
Сен ышарып къарайса,
Алай бла сен аны,
Жюрегине жарайса.

Кюн тийгенча жылтырып,
Нюр чачады кезлеринг,
Жюреки къуандырады
Сени ариу сөзлеринг.

Намыс-адеп жашауда
Сени чырта атмасын,
Сен жюрюген жоллада
Обур, шайтан жатмасын!

Хар бир ишге устаса,
Намыс-адеп юсюнде,
Къууанч эте жашагъын
Миллетинги ичинде.

Сени иги юйретген
Саулыкъ бла жашасын,
Кеси къыйыны бла
Халал ашын ашасын.

Къуш уяда көргенин
Учанында этеди,
Иги юйдеги этген
Муратына жетеди.

Ажашыу

Адам жашауда бек ажашады,
Көп затла кезге көрюнюп,
Дунияда болгъан тюрлю затлагъа
Таймай акъылы бөлнюп.

Бирде ётюрюк затха алданып,
Кертиден къуру къалады,
Кесини терслигин ангыламай,
Айып биреуге салады.

Буйрукъну заманында этмей,
Көп къыйынлыкъга жетеди,
Эм ахырында амалсыз болуп,
Дуниядан къорап кетеди.

Озгъан заман, не кюрөшсенг да,
Къалады арха келмейин.
Аны оздургъан а хар заманда да,
Термилип турад ёлмейин.

Заманларын оздургъанла

Заманын оздургъан булжуу излеп,
Көп затха кесин урады,
Кеси излеген затны тапмайын,
Сагъышлы болуп турады.

Ала кими жолгъа, кими къолгъа,
Кими ишге кесин береди,
Барысындан да болушлукъ тапмай,
Ажашханын тюз көреди.

Орамгъа чыкъсанг, сагъыш чачылад,
Көп тюрлю затла көрюнюп,
Таулагъа, ташлагъа, жерге, суугъа,
Миллетге акъыл бөлнюп.

Ол себепден ала айланалла,
Орамдан юйге жыйналмай,
Эслерине тошсе, кетип къалалла,
Киши айтханнга сыйынмай.

Азиз бла Азиза юйор къурагъанларында, битеу эл келген эди тойларына. Алай бара эдиле алгын тау элдеде тойла.

— Ангыламайма, къызы, не болгъанды адамлагъа? Юй ишлер ючюн къарулары, ахчаларын аямай, кюрөше кетедиле да, битдиредиле аны, ичинде уа жаланда бир той окюна бардырмайдыла. Бизни заманыбызда уа сау ыйыкъ бара эди той. Жуу-укъла-тенгле, орам, иги танымагъан адамларынг окюна элден сый бла келе эдиле, узун стол артына олтуруп, ауузыланыучулары эсимдеди. Байрам аш — къууанчы ашыды. Хар той — миллетни къууанчы бола эди. Татулу жылла, насыплы кезиу. Артада уа бир бирге баргъан төре да къалды, эшиклеге да киритле салындыла, неге ушайды ол? Айхай, элдеде окюна уру жюрюйдю. Алгын болмагъан зат... Къатыш заманла келгендиле, не зат эсе да бузулгъанды дуняда, ким тюзетир, бизге, жолубуздан ажашханлагъа, ким жол көргөзтор», — деп, ахтына эди Азиз.

— Аппа, заман бир ары, бир бери чайкъала турады. Жарсыма, алыкъа сизни заманыгъыз арха къайтаханын да көрюрсе. Заман да ажашады бир-бирде, адамладан кери кетеди. Артада уа, билмей, сакъламай тургъанлай, келип къалады. Тюз модача. Элли-жюз жыл мындан алгъа кийилген затланы жаш адамла жангыртты, кеслери къурагъанча, юслерине ушатып айлангъанларын көресе да, — дейди Азизни туудугъу Елена.

— Къайта болур заманын бир бурхулары, алай адамла бир бирлерине суусала, бир бирлеринден узайсала, кеслери къабукъларындан чыкъмай жашаргъа юйренселе, арха жол юзюлюкю. Адамланы араларында

байламлыкълары дуняны тутуругъу, къызым. Байламлыкълар юзюлселе, ахырзаман келикди. Бир бирге сыймекликсиз дуня чачылкыды.

— Аппа, сен заманын бөлүп башласанг, сейир этеме. Заман бирди. Адамла да не ёмюргеде да бир бирлерине ушагъандыла, — деди Елена.

Жашау хаппа

Ненча жылны тынгылайым?..

— угъай, къызым. Алгын адамланы бетлери нюрлюле эдиле, тобөселе, саламлашхан төре болуучу эди, энди уа шахарда угъай да, бизде элде окюна салам берген да кете турады. Жалаанда кеслери адамларына болмаса, башхалагъа кюнлонг ахшы болсун демейдиле. Терсди ол. Санга да Елена деп нек атагъандыла? Таулу атламы къуругъандыла таулулагъа? Жерлерибизни атларын башха тилдеде айтхан бла чекленмей, энди адам атларыбыз окюна башха миллетеникиди! Сен алай көргенмисе?

— Бу ушакъ баргъан кезиуде Азиза юйден хычинле бла чыкъды.

— Арбазда ауузыламыкъ, ариу хауада, терек тобюнде. Келин, къайдаса, кел бери. Келин а унамады къартла бла къызы Елена бла бирге олтурургъа. Хурмет этип угъай, къыйын атасы-анасы бла жарашмагъаны ючюн.

— Ынна, сен да айтчы, сизни заманыгъызда тойла къалай барыучу эдиле? — деп сорду Елена, хумужу хычинлени ашай.

— Бала, бек аламат! Халкъ жырла да жырлана, къо-

буз да жомакълары макъамла саугъалай, кёкде жулдузла чыкъсала да, халкъ жайылмай... Энди битеу элибизде бир жырчы аппабыз жокъду, эжиу этилмегенли къаллай бир суу саркъыды тауладан тозлеге? Ой, анам! Биз бир зат да көргенбиз жашауда, сизге не ариу къадар жазылгъан болур?

Елена аппасы-ыннасы айт-

ханланы жазып тура эди. «Жалаанда экигизни айтханыгъыз сау институтха жетер», — деп, экинси да къу-чакълаучу эди.

Билмей тургъанлай Азиза ауушду. Азиза мудах болду жашау нёгерин тас этгенлей. Кичи жашы Жюноусге: «Алан, неди бу вахта дегенигиз? Юйге жарым жыл келмегенлей, къаллай ишди бу? Адам жюз жыл жашаса да, къалай аздыла кюнлери-кечелери! Элде мал нек тутмайса? Таулагъа чыгып, бичен нек этмейсе? Бек сейир этеме, ёмюрлеринде къолларында чалгъы тутмагъан жашла кепден-көп болуп барадыла.

— Ата, мен маллагъа къараллыкъ тойюлме.

— Таулу тойюлмюсе да? Битеу дуняда, тыш къыралада, тауда жашагъан башын малчылыкъ бла кечиндиреди.

— Да не этейим, ата, мен болмачыма. Кечерсе.

Ол заманда келин тырман этди аппагъа: «Не илингенсиз мынга? Къайда сойсе да, анда ишлерикиди», — деди. Сёзге сёз къошула кетип, стюйюш чыкъды. Келин, къыйын атасына бурулуп: «Сизни дагыда къызыгъыз, жашыгъыз бардыла, алагъа

барып, бир кесек турсагъыз да, бир киши айып этерик тойюлдю», — деди. Азиз а абызырамай: «Келин, мен кесими юйюмде жашайма, эки къолум бла кесим иш-лесем жашау журтуму. Мен юйюмден бир жерге да барлыкъ тойюлме. Бюсюремеген а къайры да барыргъа эркинди», — деди.

Бир кюн тамата жашы Сафар келип: «Ата, анабыз ёлгенли кийиминги жууаргъа бермейсе, Елена шахардан келгенде болмаса, ушакъ нёгеринг да жокъ. Кел, санга къатын алайыкъ», — деди. Аны эшитип, келин: «Къарт атагъызын жаш этип, сора къатынмы аласыз? Кюлдюрмегиз халкъны», — деп, хылыкка этди. Сафар: «Аны не колкоюло барды? Ата ыйыкъла бла селешмей турады, Елена шахардан не заман келеди деп, кёзон жолдан алмай. Бир да болмаса, ушакъ нёгеринг болур», — деди. Келин харх деп кюлдю: «Алан, сизни бу «ушакъ нёгери» деген затыгъызы неди? Тынгылап турурга керекди. Тынгылап! Келгенни уа артада къалай къыстарыкъбыз? Ол да, харип къарт келин, юй да, жер да сюер. Угъай, тейри, бир сотка окюна берлик тойюлме». Сафар ачуланды: «Ол айтханынг? Сени не ишинг барды бизни юйлерибиз бла, жерлерибиз бла да?» Ол къычырып бошагъанлай, аппа тыншчыкъ: «Келин, ненча жылны тынгылайым?» — деп, мудах болду.

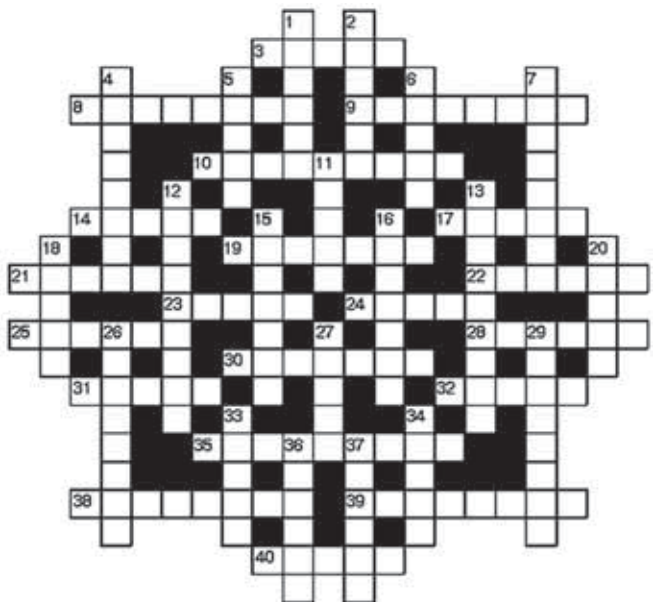
Кичи биягъы Якутиягъа ишлерге кетди, тамата жашы да, къызы да бек аламат жерледе ишлейдиле, байддыла, насыплары да тутханды. Алай андан а аппагъа не хайыр? Айла бла тынгылайды аппа. Тенглери ёлгендиле. Юйде уа келин эслемегенча этеди. Жыл да озгунучу Азиз да Азизаны ызындан кетди.

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.

СЁЗБЕР

ЭНИНЕ: 3. Холамда эл. 8. Терен оюм этерча болмай, керексиз чам бла кюрөшген адам. 9. Чалынган ханс. 10. Башханы къайгыгысына эс бурмау. 14. Зат. 17. Малны мюйюсюню тыш къатасы. 19. Уруш сауут. 21. Ауругъан. 22. Тирмен керек. 23. 20 капек. 24. Суу къошулган айран. 25. Къуурулган нартюк бюртюкле. 28. Ханс. 30. Къызганчылыкъ этиу. 31. Сарбашланы Зуфарны сёзлерине эрирейчле айтхан жыр. 32. Атны «чачы». 35. Ашха терен батмай, чанчы бла ойнай булжуу. 38. Затны кереклиси тенгли ёнчелеу. 39. Адамгъа насыбын къызгъаны. 40. Ахча аны сюеди дейдиле.

ЁРЕСИНЕ: 1. Тизгинсиз адам. 2. Териси багъалы жаныуарчыкъ. 4. Тери тартылган музыка инструмент. 5. Кюмош чачлы адам. 6. Керегинден көп. 7. Келлик кюннге асыралгъан. 11. Ыразылыкъ сёз. 12. Белгили айда кюндюз аш ашамангъанла. 13. Къайнагъанны белгиси. 15. Къарангылыкъ. 16. Тасханы билдириу. 18. Аны тамычылары бла бирге кёкден мёлекле тошедиле дейдиле. 20. Аманнга кетсе, иш алай да болады. 26. Ашаргъа жарагъан тамыр. 27. Ёлгенден къалган ырыскы. 29. Саусузгъа ол бек керекди. 33. Арарат, Альгла, Эверест. 34. Нартюкню къуругъан сабагы. 36. Къочхарлыкъгъа асыралган улакъ. 37. Нартла ол тауну тобюнде жашагъандыла, деп айтылады таурухлада.

Газетни 13-чю номеринде басмаланган сёзберни жууаплары:

Энине: 7. Къамыжакъ. 8. Арышлау. 9. Садакъчы. 11. Удмуртлу. 12. Рум. 13. Ачытхы. 14. Къууанч. 15. Асхат. 17. Нарт. 19. Арба. 21. Эрке. 22. Атла. 25. Садакъ. 29. Лезгин. 31. Туугъан. 32. Уча. 33. Тийрелик. 34. Тахталыкъ. 35. Темиреу. 36. Сыйырыу. **Ёресине:** 1. Базарчы. 2. Чырахтан. 3. Жабагы. 4. Артмакъ. 5. Ышарыула. 6. Тайланд. 10. Ырыс. 11. Умма. 15. Атлес. 16. Таракъ. 18. Акр. 20. Бал. 21. Эсгертиу. 23. Ауузачыкъ. 24. Менгиреу. 26. Абукъ. 27. Азат. 28. Жангылыкъ. 30. Налтех. 31. Тахлыкъ.

